Казанда 19-21 май коннәрендә VII Ботенрусия “Дин һәм милли яшәеш” дин әһелләре Форумында Русия тобәкләреннән һәм
чит иллардән килгән депутатлар һәм кунаклар –
жәмгысы 916 кеше катнашты,
шуларнын 58 хатын-кызлар иде. Томән олкәсенен коньягыннан 40 делегат, Ханты - Манси һәм
Ямал –Ненец автономлы округлардан

vз торкемнәре катнашты.

Томән делегатлары Форумнан алган тәэсирләре белән уртаклаштылар.

Сабиржан Тимушев, Төмән районынын Талмы мәчете дини оешма рәисе:

- Мин бу жыеннан vзем очен бик кvп нәрсә алдым. Беренчедән, мәчетләрдә сойләшvләр дин турында, дингә бәйле темаларга булырга тиеш, Аллаһы Тәгалә ризалыгын алырга тырышып, изге китабыбыз Коръән кушканча ничек яшәргә кирәк, vзебез ничек яшибез – шунын турында булырга тиеш. Югыйсә мәчеткә жыелган кешеләр, намаз укылганчымы, укылганнан сонмы, хотбә тынлаганнан сонмы, нәрсә турында гына сойләшмибез – алай булырга тиеш тvгел, дип анладым. Традицион исламнын нәрсә икәнен анлап бетермәгән кешеләр кvп әле бездә, шунлыктан моселманнар арасында торле каршылыклар килеп чыга. Бездә бит хәтта дин әһелләре арасында да традицион Ислам - ул әби-бабайлардан калган гореф-гадәтләр, дип анлатучылар бар. Бу форумда мин шуны тирәнрәк анладым: Традицион ислам – ул татар тормышында элек-электән традиция рәвешендә буынннардан-буыннарга тапшырылып килгән Коръән һәм Пәйгамбәребезнен хәдисләре –Соннәт. Торле халыкта торле гореф-гадәтләр бар, халкыбызнын асыл гореф-гадәтләрен дә сакларга кирәк, ләкин аларны дин дип тvгел, гореф-гадәт итеп атап. Традицион Исламнын асылын анлатып бирде Форум. Шуны кешеләргә дә әйбәтләп анлатырга кирәк, дигән фикергә килдем. Дин олкәсендәге каршылыклар бит тобәгебез имамнары арасында дини белемлеләр бик аз булудан килә. Наданлык нәтижәсендә Исламнын Коръән һәм Соннәт икәнлеген анлаткан дин әһелләренә ваһһабчы исеме тагылып, аларны кыерсыту кvренешләре дә булды. Форумда дин белән бергә туган телне саклауга, ислам фәлсәфәсен торгызуга зур әһәмият бирелv дә канәгатьләндерде кvнелемне.

Яркәев Каюм: Ялутор мәчете каршындагы дини оешма Идарәсе әгъзасы:

– Форумда яшьләр белән эшләv кирәклегенә, аларны, чит-ят йогынтыларга бирешмәслек итеп тәрбияләvгә, динне туган телдән аермый алып барырга кирәклегенә аеруча басым ясап әйтелде, шул бигрәк тә кvнелемә vтеп керде. Яшьләребез туган телдән читләшеп vсәләр, шунысы бик кvнелсез хәл. Кvпчелек имамнарыбыз, бигрәк тә яшь имамнар, диндә милләт юк, дип, вәгазьләрне барлык халыклар очен дә уртак телдә – урыс телендә алып барырга тырышалар. Татар авылларында да мәктәпләрдә укыту-тәрбия эшләре урыс телендә алып барылган, ана теленә бик аз сәгатьләр бирелгән бу заманда туган телне саклауда мәчетләр дә, дин әһелләре дә катнашырга тиеш, дигән фикер янгырады Форумда, шул бигрәк тә кvнелемә хуш килде. Форумда барлык чыгышларнын саф татар телендә булуы бигрәк тә соендерде мине, кvнелем рәхәтләнде шуна. Бездә,Ялуторда, шундый традиция урнашты: мәчеткә жомга намазларына, дини бәйрәмнәргә генә т тvгел, кичләрен дә жыелабыз, пәнжешәмбе конне хатын-кызлар, жомга кичендә – яшьләр. Яшьләр гел урысча сойләшә. Кайткач, яшьләргә шушы идеяне – туган телгә кvчv кирәклеген анлатырга уйлыйм.

Фатыйх Гарифуллин, Төмән өлкәсендә Русиянен Азия өлеше мөселманнары Диния нәзарәте казыятенен житәкчесе:

- Без шушы оч кон дәвамында ел буена житәрлек яна идеяләр, фикерләр, белән баедык, бәрәкәтле эшебез очен ялкынлы энергия алдык. Татарстан житәкчеләренен, Ботендонья татар конгрессынын бу чараны vткәрvгә куйган кочләре, матди чыгымнар бушка vтмәячәк, ил буйлап сибелеп яшәгән татарлар тормышынын барлык юнәлешләренә дә диннен vтеп керvенә этәргеч булачак. Форумда янгыраган фикерләр, кабул ителгән карарлар гына тvгел, илебезнен торле почмакларыннан килгән дин әһелләре белән аралашу, тәжрибә белән бvлешv ел буена дәвам итәчәк. Без бит vзара телефоннар, адреслар алыштык. vзебезнен эшчәнлектә файдаланырлык кvп тәжрибә белән таныштык. Краснояр крае мофтие Гаяз хәзрәт ул якларга татарларнын килеп урнашу тарихы турында сойләве бигрәк тә кочле тәэсир калдырды кvнелемдә. Безнен Томән-Тубыл тобәгенә дә Идел-Урал буйларыннан милләттәшләребез Урта гасырлардан башлап килә башлаганнар, себер татарларынын рухи-мәдәни тормышына, конкvрешенә, теленен формалашуына аларнын йогынтысы кочле булган. Себер татарларынын тарихы vзебезнен тобәк галимнәре, Татарстан галимнәре тарафыннан жентекләп ойрәнелә, бу исә Себердә яшәvче татарларнын тарихы берьяклы гына ойрәнелә, торгызыла, дигәзн сvз. Сонгы 25 ел дәвамында себер татарларын аерым халык итеп таныту сәясәте куертылып килгән бvгенге коннәрдә, тобәгебездә татарларнын этник торкемнәрен таркатмау, бергәләп vсеш юлыннан баруны тәэмин итv зур әһәмияткә ия. Шунын очен Себердә казан татарлары тарихын да ойрәнvне житди мәсьәлә итеп кvтәрергә кирәк, дигән фикер тудырды миндә Гаяз хәзрәтнен чыгышы.

Дини тәрбия белән бергә туган телгә мәхәббәт тәрбияләv, асыл гореф-гадәтләне саклауда мәчетләр дә читтә калмаска тиеш, дигән фикер мине кvптән борчый, минем шушы фикерләремә аваздаш фикерләрнен кочле янгыравы vзем очен vземнен дорес юлда булуымны раслады, шуна да шат булдым. Мәчетләрдә китаплар туплау, халыкны танылган дин галимнребез белән таныштыру кирәклеген дә искә тошерде бу жыен. Форумда кvп файдалы мәгълvмат ишеттек. Авыл мәчетләре бит буш утыра диярлек. Балаларны, яшьләрне мәчетләргә тарту vрнәкләре белән дә уртаклаштылар имамнар. Монын очен имамнарнын дәрәжәсен, белемен арттырырга кирәк.

Таһир хәзрәт Фазыйлов , Төмән районы Боровой бистәсе дини оешмасы рәисе:

- Форумда шул кадәр кvп нәрсәләр турында сойләнелде, кvпторле фикерләр янгырады, аларны тирәнрәк анлап эштә файдалану очен кvнелдә янадан барлап чыгу, безнен шартларда ничегрәк эшләргә кирәклегенә тошенv очен вакыт кирәк булыр. Ойләребезгә кайткач, имамнарнын барысын да жыеп, Диния нәзарәтләре житәкчеләре фикерләр белән уртаклашуны оештырсын иде, нindидер уртак фикергә килсәк иде, Форум карарларын ничек итеп гамәлгә ашыру турында ачык кvрсәтмәләр бирелсен иде. Форумда бит олкәбезнен барлык имамнар да булмады, алар да белсеннәр иде анда кvтәрелгән мәсьәләлә турында.

Альберт Гыйльманов, Шыкча мәчете дини оешмасынын рәисе:

- Безнен эшебездә ин аксый торган нәрсә – яшьләр белән эшнен житешсез булуы. Шыкча мәчетенә элегрк йореп дингә якынлашкан берничә егет һәм кыз бар, тик әле алар да актив керешеп китә алмыйлар мәчет эшләренә, яшьтәшләренә дингә йозләре белән борылырлык йогынты ясый алмыйлар . Форумда яшьләр белән эшләv турында житди сойләшv булды, ләкин бу юнәлештә имамнар vзләреннән-vзләре генә унай борылыш ясый алырлар, дип уйлый алмыйм. Форум нәтижәләре турында фикер алышу, яшьләр белән эшләv юлларын ачыклау очен имамнар белән тvгәрәк остәл оештырылсын иде. Бер-беребезгә әйтә-әйтә, бер-беребезне тортә-тортә, бәлки, бу эшне жайга салыр идек.

Жәгъфәр хәзрәт Кормандаев, Вагай районы Татар Вагай авылы мәчетенен имамы:

- Мина нәрсә ошады: без менә аралаштык, кайбер имамнарнын тәжрибәсен ишетv бик кызыклы, файдалы булды. Без бит мәктәпләргә якын килv юлларын кvз алдына да китерә алмый идек, чонки укытучылар, мәктәп модирләре куркалар балаларнын мәчеткә тартылуыннан. Ә менә, Киров олкәсендәге тәжрибәдән чыгып караганда, мәктәпкә экскурсия оештыру бик кулай чара икән. Без мәктәпкә дә барып карыйбыз, ата-аналар белән дә сойлшәбез, халык нидәндер куркып калган, ә менә экскурсия турыдан-туры дингә ойрәтvгә бәйле булмагач, экскурсияләр оештыру момкин булачак. Район, жирле vзидарә житәкчеләре, мәктәп, мәдәният учаклары белән бергә эшләсәк, нәтижәсе булмый калмас иде, югыйсә без vзебезнен ягыбызга тартабыз, алар vз якларына, уртак эшләрне башлый алмый торабыз. Бергәләп эшләvгә Форум ышаныч бирде. Диния нәзарәтләре семинарларга, тvгәрәк остәлләргә безне генә чакырып калмасыннар, урыннарга чыгып йорсеннәр, халык белән, укытучылар, мәдәният хезмәткәрләре белән дә очрашсыннар, бергәләп эшләv идеяләрен аларга да житкерсеннәр иде. Мондый чараларны Милли эшләр комитеты белән дә килешеп эшләргә, шундый чараларда Комитет вәкилләренен дә катнашуына ирешергә кирәк. Югыйсә бит, дин дәvләттән аерылган дип, безгә мәчеттән читкә чыгарга рохсәт итмиләр. Башка тобәкләрдә шулай эшли алалар икән бит, безнен Диния нәзарәтләре житәкчеләре дә идарә органнары белән сойләшеп, килешvләр алып барсыннар иде. Мин бу фикерне Диния нәзарәтләре житәкчеләренә житкерергә уйлыйм.

Илдар хәзрәт Жиһаншин, Русия Үзәк диния нәзарәтеенен Төмәндәге вәкиллеге житәкчесе:

- Мне vзем Татартсаннан чыккан кеше буларак, бу килvемдә Татарстан Республикасынын vсеш юлыннан тайпылмыйча барып, янадан-яна югары унышларга ирешvен, коч-куәте арта баруын кvреп соендем. Быелгы дин әһелләре форумы да шуны кvрсәтте. Әгәр беренче форумнарда зарлану кvп урынны алып торган булса, бусында фикер янгырашы кочле булды, буш чыгышлар булмады, жыен саф татар телендә барды. Русия тобәкләрендәге татар дин әһелләрен берләштерv идеясен елдан-елга унышлырак гамәлгә ашыра баруын кvрсәтә алды быелгы Форум. Дистә ел элек кенә эшен башлап жибәргән, зур талант иясе Чулпан Закирова житәкчелегендәге “Казан” бию ансамбле Болгар ханлыгы тарихына багышлап, камил сәнгать осталыгы белән югары рухлы итеп әзерләп сәхнәләштергән бию композициясен тамаша кылып та, хәйран калдык, Татарстаннын ижади куәтен, сынмас кочен кvреп рухландык. Тарихи Болгар жирлегендә дин галимнәре әзерләv дәрәжәсендә булачак ислам академиясенә нигез салыну делегатлар кvнелендә зур ометләр уятты. Мине яна идеяләр белән баетты, ижади эшкә дәртләндерде Форум. Әлбәттә, кайбер актуаль мәсьәләләр чагылмый, кvтәрелми калынды, ә алар житәрлек мәчетләр эшендә. Булачак Форумнарда аларына

да житешербез, дигән омет исән калды, якты ометләрне динебезнен киләчәге очен ин әһәмиятле чарага - Ислам академиясен тозvгә юл ачылу ныгытты.

Илдар хәзрәт, Ямал автономлы округынын Лянтор мәчете имамы.

– Безнен кебек ерак тобәкләрдә яшәп хезмәт иткән имамнар очен бик файдалы булды Форум. Миндә мәчет эчләрендә генә чикләнеп эшләмәскә, халык арасына чыгарга, жәмәгатьчелек белән бергәләп эшләргә кирәк, дигән фикерне ныгытты Форум. Диндә татарларга хас суфыйчылыкны торгызу идеясе дә кvнелгә хуш килде. Читтә яшәгән татарлар дини-милли рухка, туган телне ишетергә сусап яши. Мин, Татарстанна килеп, туган телебездә милләттәшләребезгә иман нурын житкерә алуымнан зур канәгатьлек хисе кичерәм, Форумнан мәчет нигезендәге ижади эшчәнлеккә омтылыш алып кайтам.

Кvчем Гайсин, Тубыл районынын Кvкрәнде мәчете имамы:

- Ботен чыгыш ясаучылар оста, татар телендә бик матур сойлиләр, тынлап туймаслык – бу vзе зур vрнәк безнен очен. Шул ук вакытта аларнын эшләре шулай шома гына барадыр, дип ышана да алмадым, чонки бvгенге кондә дин олкәсендә бар нәрсәне килештереп, кvнел теләгәнчә булдырып житкерv бик кыен. Гомумән, Форум бик әйбәт vтте, файдалы фикерләр кvп әйтелде. Мина Жәлил хәзрәт Фазлыевнын мәчетләрнен хәле, хезмәт хаклары проблемнары турында сойләве бик ошады, тик алар жыен карарларына керми калды. Мин элек балаларны мәктәп тәрбияләргә тиеш, мәчет зурлар белән эшләргә тиеш, дип уйлый идем, Форумда бу фикерем vзгәрде. Кече һәм мәктәп яшендәге балаларны, балалар бакчасыннан башлап, мәктәп, белән мәчет бергәләп тәрбияләргә тиеш, дигән фикергә килдем. Шунда ук уй туа: ничек ирешергә мона? Балалар бакчасы, мәктәп – хокvмәт оешмалары, ә мәчет дәvләттән аерым булу шартларында ничек ирешергә мона, нинди юллар белән бергәләп эшләvне башлап жибәрергә? Мәктәп модире риза булса гына момкин бергә эшләргә, ул риза булмаса, имам берни эшли алмый. Менә бу мәсьәләне Диния нәзарәтләре хокvмәт идарә органнары белән бергә хәл итәргә тиеш. Югары органнар житәкчеләреннән теләктәшлек булмаганда момкин тvгелдер бу идеяне гамәлгә ашыру. Ныклап уйлап карасан, табарга була берләшv юлларын. Мәсәлән, “Дин нигезе культурасы” курсы мәктәпләргә кертелде, ә безнен татар балалары укый торган мәктәпләрдә “Ислам дине нигезләре культурасы” модулен алмыйлар, ата-аналар теләге белән дигән булып, донья диннәре нигезләре культуралары, доньяи этика модулен алалар да, электән әхлак тәрбясенә багышланган чаралардан бернинди аермасы булмаган дәресләр vткәрәләр, чонки ул курсны алып бару очен укытучылар белән тиешле әзерлек vткәрелмәде. Шунын остенә, ул укытучылар белән дин әһелләре арасында бернинди бәйләнеш юк. Мәктәп

модирләре куркалар Ислам модулен алырга. Район житәкчелеге тарафыннан астыртын гына Ислам модулен алмаска кушу очраклары булуы да билгеле. Татар балалары укый торган мәктәпләргә Ислам дине нигезләре культурасы модулен кертv турында дини оешмалар да кайгыртырга тиеш, дип уйлыйм, бу идея Форумда чагылды. Татар мәктәпләренен милли статусы юкка чыгарылып, алар этно-мәдәни компонентлы гына булып калдырылган, татар теле чит тел кебек укытылган бvгенге мәктәпләр туган телне тулысынча саклап калу бурычын vти алмыйлар. Бу мәсьәләгә татар жәмәгатьчелеге дә битараф булып кала бирә. Менә 1 апрельдә мәткәпләрне эреләндерv фәрманы кабул ителде. Ә татар авылларындагы этномәдәни компонентлы мәктәпләр, кагыйдә буларак, кvрше урыс мәктәпләренә кушыла, анын филиалы гына булып кала. Мондый шарларда дини-милли тәрбия эшләре тагын да кыенлаша, чикләнә. Татар мәктәпләренен мостәкыйльлеген саклап калу очен беркем тырышмый, Диния нәзарәтләре дә, татар милли-мәдәни оешмалар да, татар галимнәре дә. Форумда бу мәсьәлә кvтәрелмәде. Әлә безнен тобәккә генә хас проблема микән бу? Русия дәvләтенен ботенлеген саклау идеясен хуплап чыгыш ясаучылар булды булуын, кvпмилләтле, кvпдинле илдә дәvләтнен ботенлеген саклаунын топ шарты - милләтләрнен ирекле vсеше. бер милләтнен дә милли-дини vсеше, туган теленен саклануы чикләнергә тиеш тvгел, дигән идея ачык янгырады, әмма ул резолюциягә кертелми калынды. Бәлки, әйтелгән тәкъдимнәрне искә алып тогәлләп житкерергә тиешле торкем бу идеяне дә карарларга кертеп жибәрер, дип ометләнәсе килә.

Гөлсем хажия Айнуллина, Тvбән Тәvде районынын Урта саз авылындагы ике мәчет каршындагы дини оешмаларнын рәисе:

- Форум мина бик ошады, дулкынландырды, мәчетләрнен эшләрен жанландыру, халыкка якынрак килv юлларын кvрсәтте. Әмма, минем карашка, форум дини-мәдәни эшчәнлектә хатын-кызларнын ролен кvтәрv мәсьәләсен дә кvтәрергә тиеш иде. Динне торгызуга ирек бирелгәч, ин беренче булып хатын-кызлар кvтәрелделәр, дин курсларына алар беренчеләр булып йори башладылар, гаиләдә балаларны дин рухында тәрбияләv белән дә башлыча ана кеше, хатын-кыз шогыльләнә бит. Татар моселман хатын-кызлар берлеге Томәндә дә оешты, анын эшчәнлегенә дә терәк, игътибар кирәк, югыйсә ул оешма ятим бала кебек. Киләсе форумнарда дини тәрбиядә хатын-кызнын роле дипме, башкача аталганмы, ләкин хатын-кызлар да катнашкан секция дә оештырылсын иде, дигән теләк белән кайттым Форумнан.

[illegible] Тагир Фазыйлов, Альберт
[illegible] (Төмән)